

УДК 81'272:327(477):061.1ЄС
DOI <https://doi.org/10.32782/pdau.pma.2024.1.1>

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Панасенко Євгеній Олександрович,

доктор філософії з публічного управління та адміністрування,
старший викладач кафедри публічного управління та адміністрування
Полтавського державного аграрного університету
ORCID ID: 0000-0002-7643-8194

Пропоновану наукову розвідку присвячено вивченню проблем формування державної мовної політики в Україні у контексті європейських інтеграційних процесів. Автор досліджує взаємозв'язок між мовною політикою та зусиллями країни на шляху до інтеграції в європейський простір, зважаючи на вплив імперського минулого. Оптику статті спрямовано на розкриття зазначеної проблематики та проаналізовано ключові аспекти кореляції завдань деколонізації України в умовах геополітичних зрушень та посилення європейської ідентичності. У дослідженні глибоко аналізується стан державної мовної політики України та вплив європейських стандартів на цей процес. Автор розглядає важливий аспект мовної деколонізації як рушійного елементу національного відродження, зосібна у контексті відмежування від російського мовно-культурного впливу. Особливу увагу зосереджено на тих змінах, які відбуваються у країні під час адаптації до стандартів Європейської Унії, зокрема у контексті захисту прав національних меншин. У статті йдеться також про роль мовної політики в контексті взаємодії з іншими аспектами суспільно-політичного життя, зокрема освітою, масовою комунікацією. Okремо зазначено і про зворотній зв'язок із громадськістю та її мовні пріоритети як частини національного самовизначення. Загалом наукове дослідження розширює розуміння і пропонує багатоаспектний погляд на проблеми творення державної мовної політики в Україні в реаліях сучасних суспільних трансформацій, європейської інтеграції та відновлення національної ідентичності в умовах деколонізації. У нашій роботі спробуємо висвітлити перспективи та можливі напрями подальших досліджень у царині державної мовної політики України в умовах євроінтеграційного руху на тлі деколонізації від російського впливу. Але стаття не вичерпує всієї глибини зазначеної проблеми, а лише ілюструє авторське бачення, зокрема, автор не бере до уваги взаємодію мовної політики із економічним розвитком, ринковою конкурентоспроможністю та залученням інвестицій. Зазначені питання ще потребують подальшого дослідження в інших працях.

Ключові слова: мова, державна мовна політика, європейська інтеграція, деколонізація, ідентичність, мовний вплив.

Panasenko Yevhenii. THE PROBLEMS OF THE STATE LANGUAGE POLICY FORMATION IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN INTEGRATION

The following research is devoted to the study of the problems of the state language policy formation in Ukraine in the context of the European integration processes. The author examines the relationship between the language policy and the country's efforts to integrate itself into the European space, taking into account the influence of the imperial past. The optics of the article is aimed at revealing the above mentioned problems and provides an analytical overview of the key aspects of the correlation of the tasks of decolonization of Ukraine in the conditions of geopolitical shifts and the strengthening of the European identity. The study deeply analyzes the state of the national language policy of Ukraine and the influence of the European standards on this process. The author considers an important aspect of linguistic decolonization as a driving element of national revival, particularly in the context of separation from the Russian linguistic and cultural influence. Special attention is paid to the challenges arising in the country's efforts during adaptation to the standards of the European Union, in particular in the context of the protection of the rights of national minorities. To some extent, the article highlights the role of the language policy in the context of interaction with other aspects of social and political life, in particular education, mass communication. A separate review concerns public feedback and its language priorities as a part of the national self-determination. In general, the scientific research expands understanding and offers a multifaceted view of the problems of the state language policy formation in Ukraine in the context of contemporary social transformations, the European integration and restoration of national identity in the conditions of decolonization. But the article does not cover the entire area of the issue mentioned, but only illustrates the author's vision, in particular, the author does not take into account the interaction of the language policy with the economic development, market competitiveness and investment attraction. These issues still require further research in other works.

Key words: language, state language policy, the European integration, decolonization, identity, language influence.

Вступ. Прагнення України до зближення із Європейською Унією і намір деколонізувати культурно-інформаційний простір від російських маркерів, ідеологем і наративів ставить перед українською владою і суспільством безліч викликів. Одна із найактуальніших проблем сьогодення, яка гостро постала на порядку денному в українському соціумі, це – формування державної мовної політики у контексті європейської інтеграції на тлі деколонізації. Вектор України у згаданому напрямі окреслює низку викликів у державній мовній політиці. Проблеми формування такої політики з огляду на євроінтеграційні процеси визначаються не лише потребою відповідати європейським стандартам, а й урахуванням внутрішніх суперечностей у середині країни. Питання регулювання статусу державної мови, захисту мовних прав корінних народів і національних меншин, а також розвитку мовної освіти є важливими аспектами, у яких акумулюється рівновага між збереженням національної мовної ідентичності та відкритістю до комунікації на міжнародній арені.

Матеріали та методи. Суттєвою частиною висвітлення зазначеного питання є аналіз того, як державна мовна політика України корелюється із європейськими стандартами та які переваги вона має, і які обмеження ставить на шляху до інтеграції в європейський соціокультурний простір. Водночас доцільно вивчати це питання в контексті геополітичних реалій, адже взаємодія із різними культурними впливами може стати викликом для збереження унікальності та самобутності мовної картини України. Зокрема, це питання тісно вплітається у канву тривалої російської асиміляційної мовно-культурної політики в Україні. Постає питання, чи має під собою опертя зазначена проблема у контексті англійської мови.

Питання державної мовної політики України перебуває у фокусі уваги низки науковців, зокрема Б. Ажнюк, М. Бігарі, Т. Ковальова. В умовах сьогодення науковці розглядають проблеми реформування державної мовної політики в Україні у річищі суспільних трансформацій, викликаних двома чинниками: російською агресією і євроінтеграційним розвитком. На наш погляд, зазначене питання потребує всеохопного висвітлення та пошуку різних механізмів розв'язання такого складного завдання у двох площинах: площині європейської інтеграції, і площині деколонізації українського мовно-культурного простору від російського впливу.

Мета дослідження – окреслити проблеми формування державної мовної політики в Україні у контексті європейської інтеграції.

Результати. З одного боку, в Конституції України йдеться про рух до Європейського Союзу і НАТО, і Україна, яка інтегрується до європейського простору,

де основна мова комунікації – англійська, має враховувати це в сучасному законодавстві. Тому у Преамбулі до Конституції України вказано на європейську ідентичність українського народу та підтверджено незворотність європейського та євроатлантичного курсу України [5]. З іншого боку, Україна демонструє прагнення відділитися від російського мовно-культурного та інформаційного впливу, свідченням чого є Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів», у якому перелічені системні дії, спрямовані на асиміляцію українців у російському мовно-культурному просторі [4].

Зокрема, Б. Ажнюк у своїй статті про мовну політику і перспективи європейської інтеграції зауважив на слушній тезі: «...прихильники української мови становлять переважну більшість серед тих, хто прагне входження країни до Європейського Союзу і НАТО, тоді як серед противників євроатлантичної інтеграції України переважають російськомовні» [2, с. 15]. Такий поділ громадян України за спостереженнями Б. Ажнюка не позбавлений сенсу, позаяк громадяни з українською мовою спілкування завжди тяжіли до націоцентризму і всіляко підкреслювали своє прагнення до вступу до європейських структур, а громадяни, що послуговувалися російською мовою, воліли залишатися в цивілізаційній орбіті російської держави. Про це зазначив і автор цієї розвідки у дослідженні: «Мультилінгвізм як євроінтеграційний і глобалізаційний чинник в умовах сучасної України» [6, с. 105]. Також автор підкреслив свою думку у дослідженні про мультилінгвізм у контексті євроінтеграційних і глобалізаційних процесів, у якому він вкотре вказує на строкатість лінгвістичного тла України і відсутність дієвих механізмів його врегулювання [7, с. 184–186].

Питання полягає у тому, що широкомасштабне вторгнення РФ лише інтенсифікувало суспільно-політичні трансформації українського соціуму і розставило пріоритети європейської і північноатлантичної інтеграції як єдиноможливої візії, принаймні у більшості громадян України.

М. Бігарі теж зауважила на комплексності проблеми формування державної мовної політики в Україні, оскільки, переборюючи виклики із утвердженням державної мови та врегулюванням мовних відносин у середині країни, на обрії українського суспільно-політичного життя окреслюються нові виклики, пов'язані із комунікацією на міжнародній ниві, насамперед, виклики зі зміцненням позицій англійської мови [3, с. 194].

Наразі Україна перебуває на шляху реформування свого законодавства, що засвідчують численні законопроекти, які вносяться на розгляд у

парламенті. Зокрема під фокусом уваги цієї статті перебуває два законопроекти: «Проект Закону про застосування англійської мови в Україні» [9], який було підтримано у парламенті, і «Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів щодо прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах» [8].

Проте зазначені законопроекти, маючи на меті оптимізувати українське законодавство і наблизити його до європейських стандартів, висвітлюють низку викликів, пов'язаних із формуванням державної мовної політики України. Ці виклики потрібно розглядати через призму різних теорій. Через теорію національної ідентичності: варто проаналізувати взаємозв'язок мовної політики та формування національної ідентичності, зважаючи на концепції національної самобутності в контексті європейської інтеграції. У контексті цієї теорії мова представлена ключовим елементом ідентичності. Її роль обумовлено не лише комунікативною функцією, а й символічним значенням для українського народу. Держава має здійснювати заходи для зміцнення статусу державної мови, а впровадження державної мовної політики застосовувати як інструментарій формування національної ідентичності. Через теорію політичного мовного впливу: вплив мови на політичні процеси з огляду на зв'язок мовної політики і соціальних змін в умовах деколонізації. Через призму теорії мовної динаміки в глобалізованому світі: себто, врахування впливу глобалізації на мовні процеси та пошук ефективних стратегій збереження національної мовної і культурної самобутності.

У контексті процесу глобалізації проект Закону «Про застосування англійської мови в Україні» ще раз підкреслює тезу про незворотність європейського та євроатлантичного вибору українців, а також прагнення до прискорення української інтеграції до європейського спільного простору [9].

Але обговорення цього законопроекту призвело до невдоволення у суспільстві, оскільки в ньому передбачено дещо звужене вживання державної мови в Україні. Зокрема, у проекті було прописано положення про показ фільмів мовою оригіналу із субтитруванням українською. Після суспільного невдоволення і перегляду законопроекту було ухвалено поправку щодо вилучення такої норми.

У світлі цієї ситуації засвідчуємо наближення України до європейського спільного цивілізаційного простору, до північноатлантичних структур та уніфікацію українських стандартів відповідно до європейських. Такий стан речей передбачає ґрунтовне опанування англійської мови не тільки представниками публічної влади, а і звичайними громадянами.

Однак, як засвідчують дані звіту «EF EPI EF English Proficiency Index», існує вкрай низька ймовірність, що громадяни України стануть об'єктом асиміляції англійськомовним світом. Згідно з даними цього звіту, станом на 2023 рік Україна за рівнем знання англійської посідає 45-те місце серед 113-ти країн, які беруть участь у цьому дослідженні, це місце перебуває між Уругваєм та Парагваєм. Навіть такі колишні радянські республіки, як Республіка Білорусь, рф, Молдова, Грузія, посідають вищі позиції. Після України серед колишніх радянських республік сходинки займають Вірменія, Азербайджан, Узбекистан, Казахстан, Таджикистан [1, с. 6]. Спираючись на дані звіту, можемо засвідчити, що рівень володіння англійською мовою українськими громадянами на недостатньо високому рівні, аби англійська мова загрожувала розмиттям української ідентичності та стала інструментарієм асиміляційної, колонізаційної (у мовно-культурному розумінні) політики замість російської мови. Цікавим є факт, що країни колишнього Варшавського договору посідають набагато вищі позиції у цьому рейтингу: Польща (13), Румунія (15), Болгарія (16), Угорщина (17), Словаччина (18), Чеська республіка (26). Цікаво, що країни Балтії теж значно вище у цьому переліку серед інших колишніх радянських республік: Литва (21), Естонія (23) [1, с. 6]. Відповідні цифри підсумовують, що збереження національних мов і культур у різних країнах не корелюється із рівнем знання англійської мови як глобальної мови міжнародної комунікації, яка гіпотетично може загрожувати мовною асиміляцією громадян із неанглійськомовних країн. А згадана норма про показ фільмів мовою оригіналу із субтитруванням не сприяла б опануванню англійської мови серед українців, а повертала би втрачені до цього позиції російської мови і спричинила би виток нового кола русифікації.

Отже, проблема англійської мови в Україні полягає в тому, що інституційне рішення, яке надає англійській мові якийсь статус у правовому полі України, може взагалі не мати жодного сенсу з таким невисоким рівнем володіння громадянами англійською. Експерти мають розробити збалансовану стратегію, яка повинна враховувати не тільки узагальнені глобалізаційні виклики, але й озброюватися новітніми методиками й передовими освітніми програмами викладання англійської мови.

Окрім проблем у євроінтеграційній і глобалізаційній площині формування державної мовної політики в Україні існують проблеми у площині деколонізації українського мовно-культурного простору від російського впливу. У цьому контексті увага підвищується до проекту Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо враху-

вання експертної оцінки Ради Європи та її органів щодо прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах», який звужує застосування та уповільнює процес утвердження державної мови у певних сферах суспільного життя. Зокрема це відображено у доповненнях до Закону України «Про видавничу справу», а саме – стаття 8, у якій зазначено, що для реалізації видавничої продукції і друківаних медіа із мовою відповідної національної меншини (спільноти) потрібна частка 50% [8]. Відповідні застереження стосуються і норм Закону України «Про вищу освіту», зокрема стаття 48 [8]. У Законі України «Про освіту» стаття 7 «Мова освіти» зазначає: «Мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова. У класах (групах) з навчанням мовами національних меншин, які є офіційними мовами Європейського Союзу, гарантується право на використання мови відповідної національної меншини в освітньому процесі поряд з державною мовою» [8]. У Законі України «Про медіа» теж є уточнення, зокрема, стаття 40 каже: «Забезпечувати не менше ніж 30 відсотків тижневого обсягу ведення програм розважальних програм державною мовою для радіомовників, які здійснюють мовлення мовами корінних народів та національних меншин (спільнот) України» [8].

Низка зазначених правок дещо звужує застосування української мови й уможлиблює розширення застосування мов національних меншин, зокрема й російської мови, що прописано у положеннях про видавничу справу і медіа. Варто зауважити, що проєкт на момент дослідження лише проходить процес розгляду, отже, до нього можуть вноситися правки.

На недопущенні звуження сфери вжитку української мови наголосив Конституційний Суд України у своєму Рішенні щодо конституційності Закону України «Про забезпечення функціонування укра-

їнської мови як державної», у якому сказано, що статус української мови інтегрує як ціннісні, так і правові фактори, виконує функцію об'єднання українців [10].

Висновки. Державна мовна політика України в сучасних умовах тісно вплетена у канву суспільно-політичних, культурно-історичних, економічних реалій. Це дослідження вкотре засвідчує місце України на перетині шляхів євроінтеграційного реформування і процесу деколонізації від російського впливу. Перебуваючи на такому роздоріжжі, перед Україною у контексті державної мовної політики постало кілька проблем: 1) загроза повернення до нової хвилі утвердження російської мови в українському просторі, чому може сприяти новий законопроект «Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів щодо прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах»; 2) виклик глобалізації, але й не такий явний і загрозовий, як перша проблема.

Відсутність комплексної мовної політики до вторгнення РФ в Україну тримала в російській культурній і мовній орбіті переважну більшість українських громадян. Україна досі перебуває на роздоріжжі: з одного боку триває реформа деколонізації, хоч вона до певної міри й позірна і не доконечна, а радше її слід розглядати як імітацію процесу деколонізації, а з іншого боку – глобалізація, теж позірна й імітована, бо внесення закону «Про застосування англійської мови в Україні» також не спроможне утвердити позиції англійської мови в українських реаліях. При такій двобічній імітації у контексті державної мовної політики утвердження української мови в Україні досі потребує інтенсифікації і всеосяжної підтримки, а втім, загроза уповільнення українізації досі існує, навіть в умовах російської агресії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. EF EPI EF English Proficiency Index. A Ranking of 113 Countries and Regions by English Skills. 2023. URL: <https://www.ef.com/wwen/epi/> (Дата звернення: 2 грудня 2023 року).
2. Ажнюк Б. Мовна політика в Україні і перспективи європейської інтеграції. *Мовознавство*. 2022. № 6. С. 15–33.
3. Бігарі М. І. Механізми формування та реалізації державної мовної політики в Україні : дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії з публічного управління та адміністрування за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» / ХаріНАДУ при Президентові України, Харків, 2021. URL: https://ipa.karazin.ua/wp-content/themes/education/filesforpages/science/dis_bigari_i.pdf (Дата звернення: 30 листопада 2023 року).
4. Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-IX#Text> (Дата звернення: 6 грудня 2023 року).
5. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Дата звернення: 6 грудня 2023 року).
6. Панасенко Є. О. Мультилінгвізм як євроінтеграційний і глобалізаційний чинник в умовах сучасної України. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. Київ: ТНУ імені В.І. Вернадського, 2019. Том 30 (69) № 4. С. 98–105.

7. Панасенко Є. Мультилінгвізм як сукупність ідеологічних дискурсів в умовах сучасної України. InterConf, вип. 54, Травень 2021. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/12224> (Дата звернення: 5 грудня 2023 року).

8. Проект Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів щодо прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43294> (Дата звернення: 7 грудня 2023 року).

9. Проект Закону «Про застосування англійської мови в Україні». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42201> (Дата звернення: 7 грудня 2023 року).

10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text> (Дата звернення: 10 грудня 2023 року).

REFERENCES:

1. EF EPI EF English Proficiency Index. (2023) A Ranking of 113 Countries and Regions by English Skills. URL: <https://www.ef.com/wwen/epi/> [in English]

2. Azhniuk, B. (2022) *Movna polityka v Ukraini i perspektyvy yevropeis'koi intehratsii* [Language policy in Ukraine and prospects of the European integration]. *Movoznavstvo*. № 6. P. 15-33. [in Ukrainian]

3. Bihari, M. (2021) Mechanisms of state language policy formation and implementation in Ukraine. The dissertation on competition of a scientific degree «doctor of philosophy on public management and administration» on a specialty 281 «Public Management and Administration». Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Kharkiv. URL: https://ipa.karazin.ua/wp-content/themes/education/filesforpages/science/dis_bigari_i.pdf [in Ukrainian]

4. Law of Ukraine on the condemnation and prohibition of propaganda of Russian imperial policy in Ukraine and the decolonization of toponymy (2023, March 21) Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-IX#Text> [in Ukrainian]

5. Constitution of Ukraine (2020, January 1). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian]

6. Panasenko, Ye. (2019) *Mul'tylinhvizm yak yevrointehratsiinyi i hlobalizatsiinyi chynnyk v umovakh suchasnoi Ukrainy* [Multilingualism as Euro-integrational and globalizational factor under the circumstances of contemporary Ukraine]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. Vernads'koho. Derzhavne upravlinnia*. Kyiv: Issue 30 (69) № 4. P. 98–105. [in Ukrainian]

7. Panasenko, Ye. (2021) *Mul'tylinhvizm yak sukupnist' ideolohichnykh dyskursiv v umovakh suchasnoi Ukrainy* [Multilingualism as a combination of ideological discourses in the conditions of contemporary Ukraine]. InterConf. Issue 54. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/12224> [in Ukrainian]

8. Draft Law on amendments to some laws of Ukraine regarding taking into account the expert assessment of the Council of Europe and its bodies regarding the rights of national minorities (communities) in certain areas. (2023, December 8) Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43294> [in Ukrainian]

9. Draft Law on the use of the English language in Ukraine. (2024, January 16) Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42201> [in Ukrainian]

10. The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case based on the constitutional submission of 51 people's deputies of Ukraine regarding the conformity with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Law of Ukraine «On ensuring the functioning of the Ukrainian language as a state language» (2021, July 14) Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text> [in Ukrainian]